

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

на засіданні Вченої ради

НПУ імені М.П. Драгоманова

«___» _____ 20__ р.

Протокол № _____

Проректор з навчально-методичної
роботи

проф. Вернидуб Р. М.

ПРОГРАМА
нормативної навчальної дисципліни

_____ Історія української державності _____

(назва навчальної дисципліни)

освітнього ступеня _____ Бакалавра _____

(назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

галузь знань _____

(шифр і назва напрямку)

спеціальності _____ для студентів усіх спеціальностей НПУ імені М. П. Драгоманова _____

(назва спеціальності)

Шифр за навчальним планом _____ ГС01 _____

Розробники програми:

Даниленко Віктор Михайлович, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, професор кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Даниленко Святослав Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Жиленкова Ірина Миколаївна, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Казакевич Ольга Михайлівна, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри факультету філософії та суспільствознавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Подобєд Олена Андріївна, доктор історичних наук, доцент кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Пилипенко Людмила Володимирівна, старший викладач кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Шарпатий Віктор Григорович, доктор історичних наук, професор кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Рецензенти:

Візер Світлана Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України факультету історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Салата Оксана Олексіївна, доктор історичних наук, професор, завідувачка кафедри історії України історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка.

Обговорено та рекомендовано до видання Науково-методичною радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «_____» _____ 20__ року, протокол №__

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Історія української державності» складена відповідно до освітньо-професійних програм підготовки бакалавра усіх спеціальностей НПУ імені М. П. Драгоманова.

У процесі входження України як суверенної демократичної держави у світове співтовариство зростає національна самосвідомість її громадян. Разом із нею зростає суспільна потреба в забезпеченні прискореного розвитку пріоритетних наукових напрямків: дослідження проблем сучасного суспільно-політичного та соціального розвитку України, піднесення політичної культури, формування громадянського суспільства, вивчення історії державності України.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Історія української державності» є виникнення та основні етапи розвитку державності українського народу від найдавніших часів до сьогодення.

Міждисциплінарні зв'язки. Навчальна дисципліна «історія української державності» безпосередньо взаємодіє із такими дисциплінами як, як історія України, всесвітня історія, історія держави і права України, історія української культури, українська етнологія, етнополітика тощо.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни.

1.1. *Метою викладання* навчальної дисципліни «Історія української державності» є: формування у студентів державницького мислення, розуміння об'єктивного ходу суспільного розвитку, політичної культури; вироблення у студентів навичок роботи з джерелами і літературою, наукового дослідження проблеми, а також вміння чітко і переконливо викладати свої думки; виховання у студентів національної свідомості, почуття патріотизму, державницького розуміння суспільних проблем.

1.2. *Основними завданнями* вивчення дисципліни «Історія української державності» є:

- підготовка фахівця з університетським рівнем знань;
- ознайомлення студентів з новітніми досягненнями історичної науки й пізнання історичного процесу державотворення України;
- виховання у студентів поваги до державницьких здобутків минулих поколінь;
- формування особистісних рис громадянина України, загальнолюдських духовних цінностей, національно-духовних пріоритетів, сприйняття ідей гуманізму, демократизму та патріотизму.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної програми:

№ з/п	Результати навчання	Компетентності
1.	<p><i>Знати:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - предмет і об'єкт історії української державності; методологічні засади дослідження та вивчення історії української держави; періодизацію та основну джерельну базу історії української державності; закономірності і тенденції державницького процесу. <p><i>Вміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - аналізувати та порівнювати, встановлювати взаємний зв'язок між загальноєвропейським та українським процесами державотворення, виважено, аргументовано розглядати контраверсійні і суперечливі теми обстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему; 	Аксіологічна, історична, евристична, комунікативна
2.	<p><i>Знати:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - основні етапи етногенезу українців та формування української нації; - історію зародження та основні етапи української державності. <p><i>Вміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - демонструвати розуміння логіки історичного процесу, обґрунтовувати та структурувати знання з історії боротьби українського народу за власну державність, їх історичні норми, особливості функціонування з використанням відновленого понятійного апарату. 	Аксіологічна, історична, евристична
3.	<p><i>Знати:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - основні рушійні сили та історичні постаті, їх роль на різних етапах історичного розвитку української державності; - сучасні проблеми і перспективи розвитку української державності та входження України до світового співтовариства тощо. <p><i>Вміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - відбирати і використовувати у процесі пошуку інформації з історії української державності різних видів історичних джерел, у тому числі текстових, візуальних, речових, усних артефактів, об'єктів навколишнього історичного середовища – музеїв, архівів, пам'яток історії, культури та архітектури, а також інформаційно-комп'ютерних технологій; - захищати історико-державницьку спадщину і сучасні здобутки українського народу в розбудові суверенної правової держави. 	Історична, джерелознавча, громадянська

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин, що становить 3 кредити ECTS.

№ зп	Назва теми	Кількість годин				
		Всього годин	Аудиторна робота			Самостійна робота
			Всього	Лекції	Семинарські заняття	
1	2	3	4	5	6	7
I.	Модуль I. Історія української державності					
1.	Тема 1. Держава як історичне явище. Перші державні утворення на території України	10	4	2	2	6
2.	Тема 2. Становлення і розвиток державності у східних слов'ян. Київська Русь та Галицько-Волинська держава (XIII – друга половина XIV ст.)	10	4	2	2	6
3.	Тема 3. Литовсько-руська держава (друга половина XIV – XVI ст.)	10	4	2	2	6
4.	Тема 4. Запорозька Січ – зародок української державності (друга половина XVI – кінець XVIII ст.)	9	3	2	1	6
5.	Тема 5. Українська козацька держава (середина XVII – кінець XVIII ст.)	9	3	2	1	6
6.	Тема 6. Втрата Україною незалежності і боротьба за її відновлення (XIX – початок XX ст.)	10	4	2	2	6
7.	Тема 7. Самовизначення України у 1917 р. і відродження її державності (1917 – 1921 рр.)	10	4	2	2	6
8.	Тема 8. Радянська державність в Україні. Спроби відновлення незалежності.	10	4	2	2	6
9.	Тема 9. Проголошення незалежності України та розбудова української держави на сучасному етапі	12	4	2	2	8
	Всього за I модуль	90	34	18	16	56

III. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ I ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Тема 1. Держава як історичне явище. Перші державні утворення на території України.

Предмет дисципліни «Історія української державності» і його завдання. Періодизація. Історичні трансформації державності. Держава і влада: змістова структура понять. Спільне і відмінне. Перспективи держави. Заміна держави суспільним самоврядуванням, здійснення державної влади народом, підкорення держави праву.

Походження та сутність держави. Основні типи, форми, ознаки держави, функції. Взаємозв'язок влади і суспільства. Теорії походження держави. Квазідержави.

Рабовласницькі держави на території України (VII ст. до н.е. – V ст. н.е.). Виникнення і розвиток скіфської держави. Суспільно-політичний лад скіфів і сарматів. Античні міста-колонії в Північному Причорномор'ї та Криму (VII ст. до н.е. – IV ст. н.е.): Ольвія, Тіра, Херсонес, Пантікапей. Їхні органи управління. Утворення Боспорського царства та особливості його суспільно-політичного ладу. Форма правління: поняття, види. Монархія і республіка – політичні форми перших держав на території України.

Терміни та поняття: державність, держава, влада, суспільство, монархія, республіка, община, плем'я, патріархат, матріархат, протоміста, курган, суспільна диференціація, кіммерійці, скіфи, сармати, метрополія, військова демократія, самоврядування.

Тема 2. Становлення і розвиток державності у східних слов'ян. Київська Русь та Галицько-Волинська держава (XIII – друга половина XIV ст.)

Суспільний та державний устрій Київської Русі. Зародження і формування феодальних відносин та виникнення східнослов'янської державності. Перші протодержавні утворення у східних слов'ян: держава антів і волинян. Інститути публічного управління племен та союзів племен – зародки державної влади. Київське князівство. «Руська земля». Утворення Київської Русі – України. Періодизація історії Київської держави. Основні теорії її виникнення. Наукова неспроможність норманської концепції та теорії «Триєдиної Русі». Київ як столиця держави.

Суспільний лад. Соціальна структура суспільства (феодалі, князі, бояри, духовенство, міське населення, купці і ремісники, феодально-залежне населення, закупи, рядовичі, ізгої, ремісники, голота)

Державний лад. Ранньофеодальна монархія, її характерні риси. Вищі органи державної влади: великий князь, рада при князеві (боярська рада), народні збори, князівські з'їзди (семи), удільні князі. Сюзеренітет-васалітет. Реформи Володимира Великого. Принципи спадкування великого князівського престолу. Адміністративно-фінансова реформа X ст. Чисельна (десятькова) і двірцево -

вотчинна система управління. Система «кормління» посадових осіб. Судова організація. Військовий устрій. Кордони.

Об'єднання Галицького і Волинського князівств. Боротьба за владу у Галицькому князівстві після смерті Ярослава Осмомисла. Прихід до влади Романа Мстиславовича. Внутрішня політика князя Романа; державний та суспільний лад князівства за його правління. Відносини з сусідніми державами та походи проти половців. Міжусобиці та втручання в них володарів Угорщини та Польщі. Боротьба з монгольською навалою. Утворення Руського королівства. Прийняття васальної залежності Данила від Золотої Орди та значення цієї події для Галицько-Волинського князівства.

Заходи Данила Галицького щодо зміцнення державності. Стосунки з сусідніми державами. Коронація Данила Романовича та визнання Руської держави на загальноєвропейському рівні. Спроба Данила здобути незалежність від Золотої Орди. Політика останніх Романовичів та спрямування її на збереження єдності Галицько-Волинської держави.

Історичне значення Київської Русі та Галицько-Волинської держави.

Терміни і поняття: племінні союзи, Київська Русь, варяги, язичництво, християнство, князь, бояри, віче, феодалізм, верв, полюддя, звичаєве право, кодифікація, федерація, тріумвірат, вотчина, смерди, закупи, холопи, пантеон, князівства, роздробленість, міжусобиці, поліцентризація, Галицько-Волинська держава, монголи, Золота Орда, Галицько-Волинський літопис, антиординська коаліція.

Тема 3. Литовсько-Руська держава (друга половина XV-XVI ст.).

Приєднання українських земель до Великого князівства Литовського і Королівства Польського та зміна їх державно-правового становища.

Аналіз розбіжностей у наукових оцінках характеру приєднання. Ліквідація автономії українських земель і перетворення їх на воєводства у складі Великого князівства Литовського. Польсько-литовські унії: Кревська 1385 р., Городельська 1413 р., Люблінська 1569 р.

Суспільний лад. Особливості формування суспільних верств - станів. Феодали: магнати та шляхта. Правове оформлення зрівняння шляхти у правах з магнатами. Постанова сейму 1552 р. про «вивід прав шляхти». «Устава на волоки» 1557 р.

Соціально-правове становище селянства. Правове становище похожих та непохожих селян. Чиншові, тяглі та службові селяни. Розвиток феодально-кріпосницької фільваркової системи сільського господарства. Початок правового оформлення кріпацтва: встановлення панщини та втрата громадянських прав.

Міське населення: заможна верхівка, середнє міщанство, міські низи (плебс). Надання магдебурзького права українським містам.

Духовенство. Стан чорного та білого духовенства.

Державний лад. Найвищі органи Польського королівства: король, королівська рада і сейм. Найвищі органи Великого князівства Литовського: великий князь (господар), Пани – Рада і Сейм. Найвищі органи Речі Посполитої: король, Великий вальний сейм – Сенат і Посольська ізба. Органи центрального управління: маршалки, канцлери, підскарбії, гетьмани та інші урядовці.

Адміністративно-територіальний поділ: ліквідація удільних князівств і земель, запровадження воєводств, повітів і волостей; міста і села; староства. Місцеве управління. Воєводи. Старости і каштеляни. Воєводські і повітові сеймики. Системи управління містами і містечками. Магістрат – адміністративний та судовий орган міського самоврядування. Палата ради (бурмістри і радці) та палата лави (війт і лавники). Юридики.

Судова система. Великокнязівський суд. Провінційні суди. Феодальні (доменіальні) суди. Церковні суди. Копні (громадські) суди. Судова система за реформою 1564 р.: гродські (замкові), земські (шляхетські трибунали), підкоморські суди.

Етнічна консолідація українського народу у XIV-XVI ст.

Кристалізація нової національної свідомості. Територіальне поширення назви «Мала Русь». Відновлення і утвердження топоніму «Україна». Еволюція етнонімів «Русь», «русини».

Брестська унія 1596 р. та її вплив на суспільно-політичне життя України.

Злет національної духовності українського народу в період першої половини XVI ст. – 50-х рр. XVII ст. Братства.

Терміни та поняття: експансія, удільний устрій, Кревська унія Ягеллони, інкорпорація, ослов'янення, Велике князівство Литовсько-Руське, удільні князівства, автономія, бояри, шляхта, магдебурзьке право, цехи, чинш, війт, копні суди, складське право, Литовські статuti, воєводський устрій, Люблінська унія, Річ Посполита, сейм, еволюція, «Устава на волоки», еволюція, українська православна церква, Берестейська унія, уніатська церква, братства, аристократія, реформація.

Тема 4. Запорозька Січ – зародок української державності (друга половина XVI – кінець XVIII ст.)

Запорозька Січ в українській історіографії. Зародження наукових підходів до вивчення історії українського козацтва та Запорозької Січі у вітчизняній історіографії кінця XVIII – першої половини XIX ст. Виділення козакознавства у спеціалізовану тематичну галузь історичних знань у другій половині XIX – перших десятиліттях XX ст. Дослідження історії українського козацтва та Запорозької Січі у 1920-1980-х рр. Козакознавча проблематика в сучасній українській історіографії. Дослідження історії Запорозької Січі українськими закордонними істориками. Писемні джерела з історії українського козацтва та Запорозької Січі.

Гене́за українського козацтва. Українське козацтво наприкінці XV – у першій половині XVI ст. Джерела формування українського козацтва. Версії походження козацтва. Реєстрові козаки на державній службі. Козацтво як впливовий чинник міжнародного життя.

Запорозька Січ. Проблема часу і місця заснування першої Запорозької Січі. Причини заснування Січі. Географія Запорозьких Вольностей. Адміністративно-територіальний устрій Запорозької Січі. Процес ліквідації Запорозької Січі (1750-ті – 1775 рр.). Історичне значення «християнської козацької республіки».

Політична система Запорозької Січі. Січовий парламентаризм – загальнокозацькі січові ради. Кошовий отаман і його повноваження. Кошові

отаман, військовий суддя, писар, осавул, довбиш, курінні отамани і паланкові полковники. Звичаєво-правова культура запорозького козацтва. Правничо-судові інституції Запорозької Січі – генетичні послідовники звичаєво-правової культури часів Київської Русі, Галицько-Волинського, Київського та інших українських князівств. Поняття «козацького права». Козацьке карне право. Цивільно-правові відносини запорожців. Земельно-правові звичаї січовиків.

Терміни та поняття: Запорозька Січ, Кіш, клейноди, козаки, козацьке право, кошовий військовий суддя, кошовий довбиш, кошовий отаман, кошовий писар, кошовий суддя, курінний отаман, курінь, паланка, паланковий полковник, реєстрові козаки, січова рада.

Тема 5. Українська козацька держава (середина XVII – кінець XVIII ст.)

Українська козацька держава в українській історіографії. Вітчизняна історіографія кінця XVIII – першої половини XIX ст. про Українську козацьку державу. Військо Запорозьке в історичних студіях другої половини XIX – перших десятиліть XX ст. Радянська історіографія проблеми Української козацької держави. Історія Війська Запорозького у дослідженнях сучасних українських істориків. Українська козацька держава у студіях українських закордонних істориків. Писемні джерела з історії Війська Запорозького.

Від етнічного самоусвідомлення до захисту національних інтересів. Формування первісних національних почувань українців. Українська козацька держава – держава національна. Національне світосприйняття козацької старшини. Українська мова як чинник формування національної самосвідомості. Етапи національного відродження: військово-політичний (козаччина) та культурний. Прояви національної ідентичності: територіальна ідентичність, Вітчизна, політична окремішність. Соціально-структурний перехід українського народу протягом XVII-XVIII ст. зі стану народу «неісторичного» до «історичного» і навпаки.

Державна ідея за козацької доби. Формування української державної ідеї та її особливості. Зборівський договір 1649 р. і утворення Української козацької держави. Основні принципи національної державної ідеї, сформульовані Б. Хмельницьким. Переяславсько-московський договір 1654 р. та його оцінка в історичній літературі. Від ідеї князівства Руського до подолання концепцій поліцентризму Гетьманщини. Перетворення у ході громадянської війни другої половини XVII ст. унітарної козацької України на фактичну конфедерацію Правобережної і Лівобережної Гетьманщини та Запорожжя. Андрусівський (1667 р.), Бахчисарайський (1681 р.) мирні договори та «Вічний мир» (1686 р.). Згасання державної ідеї після полтавської катастрофи. Обмеження автономного статусу Гетьманщини. Скасування інституту гетьманства. Інкорпорація козацької України до складу Російської імперії.

Політична система та інституційна модель Української козацької держави. Специфіка українського козацького державотворення: поліваріантність існуючих політичних моделей та різновекторність їхньої еволюції, підпадання Гетьманату під протекцію сусідніх правителів. Генеральна та Старшинська ради. Інститут гетьманства та генеральної старшини. Центральні органи виконавчої та судової

влади Гетьманщини: Генеральна військова та Генеральна скарбова канцелярія, Генеральний військовий суд. Полково-сотенний устрій Гетьманату.

Терміни та поняття: Генеральна військова канцелярія, Генеральна рада, Генеральна скарбова канцелярія, генеральна старшина, Генеральний військовий суд, гетьман, громадянська війна, Лівобережна Гетьманщина, Малоросійська колегія, Правобережна Гетьманщина, революція, Старшинська рада, Українська козацька держава.

Тема 6. Втрата Україною незалежності і боротьба за її відновлення (XIX – початок XX ст.)

Інкorporація українських земель до складу Російської та Австрійської імперій наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Політичне становище українських земель, їх адміністративний устрій. Розвиток соціально-економічних відносин. Форми та вияви соціального протесту населення. Утвердження механізмів ринкової економіки. Реформи 60-70-х рр. XIX ст. та їх вплив на українське суспільство.

Розвиток суспільно-політичного руху в Україні. Вплив наполеонівських війн на суспільно-політичне життя Російської імперії. Утворення та діяльність таємних організацій в Україні. Декабристський рух в Україні. Південне товариство. Товариство об'єднаних слов'ян. Масонські ложі в Україні: ідеологія, організація та діяльність. Українська державницька ідея у XIX ст. Основні етапи українського національного відродження XIX ст. Роль інтелігенції у поширенні ідей національної свідомості.

Кирило-Мефодіївське товариство – перша українська політична організація в Наддніпрянській Україні. М. Костомаров, П. Куліш, В. Білозерський. Роль Т. Шевченка у розвитку української культури та національного руху.

Основні представники та форми вияву українського національного відродження на західноукраїнських землях. «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький. Вплив революцій 1848-1849 рр. у Західній Європі на Західну Україну. Народовська, москвофільська й радикальна течії в суспільно-політичному і культурному житті західноукраїнських земель. Громадсько-політична діяльність Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. Співпраця галичан та наддніпрянців.

Український національний рух в другій половині XIX ст. Формування модерної української нації. Створення українських громад. Петербурзька громада. Журнал «Основа». Київська громада. Наукова та популяризаторська робота громадівців. Боротьба царизму проти українського національного руху. Валуєвський циркуляр і Емський указ. Журнал «Киевская старина» (1882) та його роль в утвердженні і поширенні української національної свідомості. М. Драгоманов в українському національному відродженні. Активізація громадівського студентського руху. Створення та діяльність «Братства тарасівців».

Поширення марксизму і зародження соціал-демократії. Народництво. Геополітичне становище України на початку XX століття. Умови економічного розвитку українських земель.

Політичне життя в Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст. Утворення та діяльність політичних партій та організацій. Програмні вимоги українських політичних партій та боротьба за національні інтереси українського народу. Революційні події в Україні в 1905-1907 рр. Створення «Просвіт» та українських клубів. Українська думська громада у I та II Державних думах та її діяльність. Поразка революції та початок періоду реакції. Суспільно-політичне життя в Україні після революції 1905-1907 рр.

Українське питання в роки Першої світової війни. Союз Визволення України. Головна Українська Рада. Вплив війни на господарство й населення України. Назрівання революційної кризи в країні. Лютнева революція в Петрограді. Україна в Лютневій революції.

Терміни та поняття: національне відродження, імперія, самодержавство, колонія, декабристський рух, Кирило-Мефодіївське товариство, «Руська трійця», буржуазія, робочий клас, інтелігенція, капіталістичні відносини, промисловий переворот, страйки, реформи, парламент, Головна Руська Рада, університети, земство, національно-визвольний рух, національне відродження, національна свідомість, громади, Валуєвський циркуляр, Емський указ, національне питання, «москвофіли», «ходіння в народ», народовці, політичні партії, програмні документи, просвіти, революція, Державна Дума, Перша світова війна.

Тема 7. Самовизначення України у 1917 р. і відродження державності (1917-1921 рр.)

Українська національно-визвольна революція: сутність, характер, рушійні сили. Передумови та причини революції. Утворення й конституювання Центральної Ради. М. Грушевський. Виникнення і діяльність Рад, профспілок. Політичні партії та їх практична діяльність у створенні національної держави. Внутрішня і зовнішня політика Центральної Ради і Генерального секретаріату. Курс на автономію України. Всеукраїнські з'їзди: селянські, військові, робітничі та інші. Перші кроки українізації. Проголошення I Універсалу Центральної Ради. Генеральний Секретаріат. «Декларація» Тимчасового уряду і II Універсал Центральної Ради. Політика Тимчасового уряду щодо України.

Жовтневий переворот в Петрограді та ставлення до цих подій Центральної Ради. Проголошення Центральною Радою Народної Республіки (УНР), III Універсал. Боротьба Центральної Ради за автономію і суверенітет УНР. I Всеукраїнський з'їзд рад та його рішення. Встановлення радянської влади в Україні. Ультиматум РНК РСФРР Центральній Раді та як наслідок війна Радянської Росії проти УНР. IV Універсал Центральної Ради. Проголошення незалежності України. Криза Центральної Ради навесні 1918 р. Причини і наслідки поразки Української Центральної Ради. Конституція Української Народної Республіки (29. 04. 1918 р.). Брестський мирний договір.

Переворот 29 квітня 1918 р. та прихід до влади гетьмана П. Скоропадського. Утворення Української держави. Політика Гетьманату в соціально-економічній та національно-культурній сферах. Утворення гетьманського уряду (Ради міністрів). Формування збройних сил. Зовнішньополітичний курс Української держави. Відносини Української держави з РРФСР. Проблема українських кордонів. Бессарабське питання. Стосунки України і Румунії. Держава П. Скоропадського і

Кримський уряд Сулькевича. Дипломатична боротьба з Польщею за Холмщину і Підляшшя. Міжнародні зв'язки України. Визнання Української держави. Взаємовідносини з Четверним союзом. Позиція Антанти щодо України. Білогвардійці і українська державність. Утворення міжпартійного опозиційного блоку «Український національний союз» (УНС). Криза режиму П. Скоропадського восени 1918 р. Утворення Директорії УНР, її внутрішня і зовнішня політика. В. Винниченко, С. Петлюра. Рада народних міністрів. Трудовий конгрес України. Проголошення ЗУНР 13 листопада 1918 р. Є. Петрушевич. Українська національна рада. Державний секретаріат. Створення Української Галицької Армії (УГА). Проголошення акту злуки УНР і ЗУНР. Західноукраїнське питання на міжнародній арені.

Наступ Червоної Армії на Україну (грудень 1919 р.). Конституція УСРР 1919 р. «Зимовий похід» армії УНР у Східну Україну. Укладення договору між армією УНР і Галицькою армією. Договір між УНР і Польщею. Підписання у Ризі перемир'я між Польщею та Радянською Росією. Відступ армії УНР за р. Збруч, на територію, зайняту поляками. Підписання Ризького мирного договору між РРФСР, УСРР і Польщею. Підсумки, уроки, причини поразки Української революції.

Терміни та поняття: національно-визвольна революція, Центральна Рада, Генеральний секретаріат, універсали, Українська Народна Республіка, Головна українська рада, Союз визволення України, Брестський мирний договір, двовладдя, інтервенція, Гетьманат, Директорія, Рада народних міністрів, Західноукраїнська Народна Республіка, Акт злуки українських земель, Ризький мир, уряд в екзилі, шовінізм, Тимчасовий уряд, «воєнний комунізм», продрозкладка, Трудова армія, легіонери, «біла гвардія», отаманщина.

Тема 8. Радянська форма державності в Україні. Спроби відновлення незалежності.

Захоплення більшовиками влади в Україні. Становлення партійно-державних владних структур. Дипломатична активність УСРР. Наростання тиску з боку московського центру. Україна і утворення СРСР. Насадження тоталітарного режиму в Україні. Сталінська політика «нового курсу» та її наслідки для українського народу. Конституція УРСР 1937 р.: суперечності між декларованими положеннями і реаліями життя. Українське питання напередодні Другої світової війни. Вхідження Західної України до складу СРСР (УРСР). Проголошення Організацією українських націоналістів Акту відновлення Української держави. Опір німецькому окупаційному режимові на українських землях. Визнання московським центром окремих атрибутів української державності. Україна – один із фундаторів ООН. Перші кроки десталінізації та їхні наслідки в Україні. Поразка хрущовських реформ. Назрівання застійних явищ. Виступи опозиційних сил за суверенітет України.

Терміни і поняття: воєнний комунізм, нова економічна політика, п'ятирічки, колективізація, індустріалізація, українізація, націонал-комунізм: хвильовизм, шумськізм, волобуєвщина, голод, голодомор, геноцид, культ особи, репресії, «розстріляне відродження», Друга світова війна, фашизм, радянізація, окупаційний режим, рух опору, ОУН, УПА, Акт відновлення Української держави,

депортація, операція «Вісла», «холодна війна», десталінізація, «відлига», демократизація, шестидесятники, політичний переворот, командно-адміністративна система, дисиденти, правозахисний рух, Українська Гельсінська Група, русифікація, децентралізація, перебудова, гласність.

Тема 9. Проголошення незалежності України та розбудова української держави на сучасному етапі.

Системна криза соціально-економічного, суспільно-політичного та духовного життя в СРСР та УРСР у 1960-1980-ті рр. Чорнобильська катастрофа та її наслідки. «Перебудова» М. Горбачова. Гласність. «Неформальний» рух. Громадські організації. «Неформальний рух». Громадські організації. Народний рух України. Початок формування багатопартійної системи в Україні. Декларація про державний суверенітет України. 16 липня 1990 р. ГКЧП. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Референдум та вибори президента. Розпад СРСР. Біловезька угода, її політичне та правове значення. Створення СНД.

Державне будівництво в Українській суверенній державі. Парламент. Уряд. Президент. Політичні надії і рухи. Органи самоврядування. Конституційний процес. Конституція 1996 р. Її структура та основні положення. Державна символіка. Територіальний устрій. Закон про національні меншини в Україні. Основи виборчої системи. Верховна Рада України. Президент України. Органи виконавчої влади. Місцеві державні адміністрації. Місцеве самоврядування. Судова система. Конституційний Суд.

Політична криза 2004 р. «Помаранчева революція» в Україні. Конституційна реформа 2004 р. Трансформація норми державного правління в Україні від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської республіки.

Відміна конституційної реформи 2004 р. Конституційним Судом України. Повернення до президентсько-парламентської форми правління.

Революція гідності 2014 р. Вибори Президента України. Вибори Верховної Ради. Повернення до парламентсько-президентської форми правління. Реформи державної влади та управління. Російська агресія проти України.

Терміни і поняття: Верховна Рада України, Президент України, багатопартійність, Декларація про державний суверенітет, судова система, Конституційний суд, органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації.

IV. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Оцінювання рівня навчальних досягнень студентів із нормативної навчальної дисципліни «Історія української державності» здійснюється протягом вивчення курсу засобами усного, письмового та дистанційного контролю у формі тематичного, модульного та підсумкового оцінювання.

Тематичне оцінювання знань студентів проводиться в формах: заслуховування, рецензування та опонування доповідей студентів на семінарських заняттях; усного опитування під час семінарських занять; тематичних письмових контрольних робіт (у вигляді розгорнутих питань і тестування); виконання індивідуальних творчих завдань (есе та рефератів).

Тематичне контрольне тестування може проводитись також дистанційно (через сторінку навчальної дисципліни у системі Moodle).

Захист творчих робіт студентів (есе, рефератів) проводиться у два етапи: 1) заочна перевірка та оцінювання викладачем; 2) публічний захист творчої роботи студентом під час семінарського (практичного) заняття.

Вивчення модуля навчальної програми закінчується модульною контрольною роботою, метою якої є перевірка рівня теоретичних знань та умінь їх застосовувати у практичній діяльності. Модульна контрольна робота складається із завдань різних рівнів складності.

Модульний контроль навчальних досягнень студентів може проводитись також у формі тестування, зокрема дистанційного (через сторінку навчальної дисципліни у системі Moodle).

Рівень навчальних досягнень здобувачів оцінюється диференційовано за 100-бальною шкалою. При цьому, усно продемонстровані студентом знання, вміння і навички, виконані письмово творчі (есе, реферат) чи контрольні роботи, виконані очно чи дистанційно тестові завдання оцінюються викладачем окремо, а отримані студентом бали формують оцінку поточного контролю, що в сумі не може перевищувати 100 балів. Детальна схема формування оцінки поточного контролю з навчального курсу представлена в робочій навчальній програмі.

V. ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Підсумкове оцінювання навчальних досягнень студентів із нормативної навчальної дисципліни «Історія української державності» відбувається у формі письмового екзамену. Під час дистанційного навчання підсумковий контроль проводиться у формі тестування через сторінку навчальної дисципліни у системі Moodle.

Підсумкове оцінювання навчальних досягнень студентів з дисципліни здійснюється за 100-бальною шкалою в балах ЄКТС:

Сума балів	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
		екзамен
90-100	A	відмінно
80-89	B	добре
70-79	C	
65-69	D	задовільно
60-64	E	
35-59	FX	незадовільно
0-34	F	

VI. ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Алексеев Ю.М., Кульчицький С.В., Слюсаренко А.Г. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985-1999 рр.). – К.: Ексоб. – 294 с.

Анпілогова Т. Ю. Національне відродження в Україні XIX-XX ст. – Луганськ: ДЗ ЛНУ ім.Т.Шевченка, 2008. - 198 с.

Апанович О.М. Українсько-російський договір 1654 р.: Міфи і реальність. – К., 1994. Апанович О.М. Українсько-російський договір 1654 р.: Міфи і реальність. – К., 1994.

Білик Б. І. Етнополітична історія України (860-1900 р. р.). – К., 2002. – 246 с.

Бойко М. П. Кирило-Мефодіївське товариство: філософські та культурологічні ідеї національної самосвідомості та державотворення. - Дніпродзержинськ : Вид. від. ДДТУ, 2006. – 452 с.

Бойко О.А. Історія України у XX столітті: 20 – 90-ті роки . – Ніжин, 1994.

Бойко О.А. Історія України. Запитання і відповіді. – К., 1997.

Бойко О.Д. Історія України: Посібник. – К: Академвидав, 2004. – 656с.

Борисенко В. Й. Курс української історії: З найдавніших часів до XX століття: Навч. посібник для студ. вузів. - 2.вид. - К. : Либідь, 1998. – 615 с.

Борисенко В. Й., Левченко І. М. Культурно-освітня діяльність громадськості Лівобережної України в 1825-1860 рр. К., 2002. – 108 с.

Верига В. Нариси з історії України (кінець XVII – початок XX ст.). – Львів: Світ, 1996. – 448 с.

Верстюк В. Ф., Горобець В. М., Толочко О. П. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси: В 3 т. / НАН України; Інститут історії України / В. А. Смолій (відп.ред.) - К. : Наукова думка, 2004. - Т. 1 : Українські проекти в Російській імперії. - К. : Наукова думка, 2004 – 501 с.

Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада: навчальний посібник. – К., 1997.

Винниченко В. Відродження нації: У 3-х т. – К., 1990.

Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар.— К., 2002.

Гнатюк В. Національне відродження Австро-Угорських українців (1772-1880 рр.) / НАН України; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича; Шашкевичівська комісія / Ф. Стеблій (упоряд. тексту, ред., передм., прим.). - Л., 2006. – 104 с.

Головна Руська Рада. 1848-1851: Протоколи засідань і книга кореспонденції. - Л., 2002. – 270 с.

Горобець В. Україна: десятиліття «золотого» спокою та доба революційного збурення 1638 – 1650. – К.: Кріон, 2012. – 240 с.

Грабовський С, Ставрояні С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення.- К., 1995.

Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.

Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.

Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті роки. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.

Декабристи в Україні: дослідження й матеріали / В.А.Смолій (голова проекту) та ін. – Т. 4 - К., 2005. – 202 с.; Т. 5 - К., 2007. - 255с.; Т. 6. – К., 2009. – 204 с.

Дещинський Л.Є. Історія України та її державності – Львів, 2005.

Довідник з історії України: В 3 т. – К.: генеза, 1993. – Т.1: А – Ї. – 688 с. – Т. 2: К – П. – 740 с. – Т. 3: Р – Я. – 688 с.

Дорошенко Д. Нарис історії України в 2-х томах. – К.: Глобус, 1992. – Т.1. – 238 с. – Т.2. – 349 с.

Доценко О. Г., Іванова Л. Г. Кирило-Мефодіївське товариство: його роль у духовному відродженні України: навч.-метод. посіб. для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закл. – К.: КиМУ, 2008. – 80 с.

Дробот І.І. Трансформація української державно-соборницької ідеї (1920 – 1930-ті роки). – К.: ФАДА, ЛТД, 2002. – 342 с.

Енциклопедія українознавства: в 2 т. / під гол. ред. проф., д-ра Володимира Кубійовича і проф., д-ра Зенона Кузелі. – Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949.

Журавльов Г. Поділ влади у сучасній Україні // Право України. – 1998. – № 11.

Іванов В.М. Історія держави і права України: Навчальний посібник. – К., 2007.

Іванченко Р.П. Історія без міфів. Бесіди з історії української державності. – К., 1996.

Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури 16-18 ст. – К., 1966. – 251 с.

Історія держави і права України. Підручник. У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Тангаренка. – К., 2003.

Історія держави і права України. Хрестоматія. – К. 1996.

Історія держави і права України: У 2-х ч. – Харків, 1993; Київ, 1996.

Історія державності України / За ред. О. М. Бандурки. – Харків, 2004.

Історія України в особах ХІХ-ХХ ст. – К., 1995.

Історія України: Курс лекцій: У 2-х т., Т. 1. – Від найдавніших часів до кінця ХІХ ст. / Л. Г. Мельник, О. І. Гуржій та ін. – К.: Либідь, 1991. – 576 с.

Історія України: нове бачення: навч. посіб. / авт. кол.: В.Ф. Верстюк, О.В. Горань, О. І. Гуржій [та ін.]; під ред. В. А. Смолія. – 2-ге вид., допов. й перероб. – Київ : Альтернативи, 2000. – 463 с.

Історія України: нове бачення: У 2-х т. / За ред. В.А. Смолія. – К.: Україна, 1995. – Т.1.

Історія України: Хрестоматія / О. І. Путро (авт.-упоряд.). – К.: ДАКККіМ, 2002. – Ч. 2: ХІХ – поч. ХХ ст. – К.: ДАКККіМ, 2004 – 194 с.

Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). – Львів, 1992. – 702 с.

Історія українського козацтва: Нариси у 2 т. / Редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – 800 с.: іл.

Історія українського козацтва: Нариси у 2 т. / Редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – 724 с.: іл.

- Історія української культури: У 5 т. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – К.: Наукова думка, 2001. – 847 с.
- Касьянов Г.В. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960 – 1980-х років. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
- Конституційні акти України 1917-1920 рр. – К., 1992.
- Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В.Косик. – Париж; Нью - Йорк; Львів. – 1993.
- Костомаров М.Г. Князь Данило Романович Галицький // Наука і суспільство. – 1989 –№9.
- Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. – К.: Альтернативи, 1998. – 336 с.
- Котляр М. Шляхами віків : довід. з історії України / М. Котляр, С. Кульчицький. – К. : Україна, 1993. – 380 с.
- Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К.: Наукова думка, 1979. – 186с.
- Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. – К.: Основи, 1997. – 423 с.
- Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К.: Наукова думка. 1984. – 176с.
- Кульчицький С. В. Утворення незалежної України: перше десятиліття // Український історичний журнал. – 2001. – № 2, 3, 4.
- Кульчицький В.С., Настюк М.І, Тищик Б.Й. Історія держави і права України. – Львів, 1996.
- Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.) / За заг. ред. В.А. Смолія. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
- Кучер В. ОУН-УПА в боротьбі за незалежну Україну / В. Кучер. – К., 1997.
- Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Т. 1-2. – К., 1994.
- Литвин В. Україна : ХХ століття: у 2-х кн. –К.: Альтернативи, 2002.-Кн. 1 – 991 с.; кн. 2 – 862 с.
- Литвин В. Україна: ХХ століття: у 2-х кн. – К.: Альтернативи, 2002. – Кн. 1. – 1991 с.; Кн. 2 – 862 с.
- Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів., 1995.
- Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР / НАН України; Інститут українознавства. – Львів: Вид. фірма «Олір», 1995. – 361 с.
- Малик Я. Михайло Грушевський на чолі Центральної Ради. – Львів., 1995.
- Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів, 1995.
- Медведчук В.В. Конституційний процес в Україні і організація державної влади і місцевого самоврядування. – К., 1996.
- Мельник Л.Г. Боротьба за українську державність . – К.: Освіта, 1995. – 192 с.
- Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К.: Укр. письменник, 1993. – 413 с.
- Нагаєвський І. Історія української держави ХХ ст. – К. 1994.
- Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.Є. Камінський, М.В. Кірсенко та ін.; Під ред. В.А. Смолія. – К.: Альтернативи, 2001. – 736 с.
- Нариси з історії українського національного руху. / Ред. Сарбей В. Г. Інститут історії України НАН України. – К., 1994. – 189 с.
- Національні процеси в Україні. Історія і сучасність: документи і матеріали: довідник у 2-х частинах. -- К.: Вища школа, 1997. Ч.1. – 583 с. – Ч. 2. – 744 с.

- Новітня історія України (1900 –2000 рр.): Підручник / А.Г. Слюсаренко, В.Г. Гусев, В.Г. Дрожжин та ін. – К.: Вища школа, 2000. – 663 с.
- Палій О. Історія України. – К.: К.І.С., 2015. – 596 с.
- Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: Кінець XIX – початок XX століття: Зародження, еволюція, діяльність, історична доля: Кінець XIX – лютий 1917 р. – Київ: Іван Федорів, 1999. – 248 с.
- Павленко Ю., Хромов Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. – К., 1995.
- Папакін Г.В. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. – К., 2003. – 281 с.
- Політична історія України. XX ст.: У 6 т. / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень / І.Ф. Курас (голов. ред.) – К.: Генеза, 2002.
- Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / О.Г. Аркуша, С.О. Біла, В.Ф. Верстюк та ін.; Гол ред. В.М. Литвин. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 988 с.
- Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / О.Г. Аркуша, С.О. Біла, В.Ф. Верстюк та ін.; Гол ред. В.М. Литвин. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 988 с.
- Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х т. Т.1. До середини XVII століття. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 2002. – С. 179-233.
- Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.) / НАН України Ін-т історії України. – К., 2003. – 338 с.
- Реєнт О.П. Павло Скоропадський. – К., 2003. – 304 с.
- Рибалка І. К. Історія України: Підручник для студ. іст. фак. вузів. – Ч. 2: Від початку XIX століття до лютого 1917 року. – Х.: Основа, 1997. – 480 с.
- Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. – К.: Видав. дім «Альтернативи», 1999. – 320 с.
- Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х рр. – К.: Вид-во Олени Теліги, 1998. – 720 с.
- Салтовський О. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя). – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 396 с.
- Сарбей В.Г. Національне відродження України. – К.: Видавн. дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
- Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. – К., 2006. – 560 с.
- Сергійчук В.І. «Українізація Росії»: Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923-1932 рр. – К.: Українська видавнича спілка, 2000. – 336 с.
- Сергійчук В.І. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр.: Навч. посібник. – К.: Дніпро, 1998. – 944 с.
- Сергійчук В.І. Неусвідомлення України: ставлення світу до української державності: погляд у 1917-1921 роки з аналізом сьогодення. – Львів: Свічадо, 2002. – 704 с.
- Сергійчук В.І. Українська соборність: Відродження українства в 1917 – 1920 роках. – К.: Укр. видав. спілка, 1999. – 412 с.
- Слюсаренко А.В., Томенко М. Історія української конституції. – К., 1993.

- Солдатенко В.Ф. Українська революція: історичний нарис. – К., 1998. – 973 с.
- Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія. (1918 – 1920 рр.). – К.: Книга пам'яті України: Просвіта, 1999. – 508 с.
- Солдатенко В.Ф., Верстюк В.Ф. Політична історія України ХХ століття. У 6-ти томах. – Т.2. революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917 – 1920 рр.). – К., 2003. – 408 с.
- Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. Ківалова С., Музиченка П., Панькова А. – К. : Юридична література, 2002. – 464 с. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами. – (Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. ; т. 1).
- Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. Ківалова С., Музиченка П., Панькова А. – К. : Юридична література, 2002. – 560с. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами. – (Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. ; т. 2).
- Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. Ківалова С., Музиченка П., Панькова А. – К. : Юридична література, 2002. – 560с. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами. – (Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. ; т. 3, кн. 1). Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. Ківалова С., Музиченка П., Панькова А. – Одеса: Юридична література, 2002. – 568с. – Давньоруськ., укр. та лат. мовами. – (Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. ; т. 3, кн. 2).
- Судебник Казимира (1468 г.) / отв. ред. А. Тила. – Вильнюс, 1967.– 32 с.
- Терещенко Ю. Україна і європейський світ. – К., 1996.
- Терлюк І. Литовські статути та їх застосування в Україні. – Львів, 1999.
- Тищик Б. Й. Суспільно-політичний лад і право України у складі Речі Посполитої та Литовської держави : учбов. посіб. для студ. юрид. фак. / Б. Й. Тищик, Б. А. Вівчаренко. – Івано-Франківськ, 1996. – 36 с.
- Трофимович В. Україна в роки Другої світової війни (1939-1945) / В.Трофимович. – Львів, 1995.
- Україна в ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів (1900-1939) Упор. Слюсаренко А.Г., Буравчиков А.О., Миронець А.І. та ін. – К., 1997. – 148 с.
- Україна крізь віки. У 15-ти томах. Т. 1-15., К., 1999.
- Українська державність у ХХ ст. Історико-політологічний аналіз. – К., 1996.
- Українська ідея. Історичний нарис. – К. 1995.
- Українська революція і державність (1917-1920 рр.). – К., 1998. – 240 с.
- Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т. 1. – К., 1996. Т. 2 – К., 1997.
- Українське державотворення. Словник-довідник. – К., 1997.
- Українське державотворення: невитребуваний потенціал: словник-довідник / за ред. О. М. Мироненка. – К.: Либідь, 1997. – 560 с.
- Український національний визвольний рух. Березень – листопад 1917 р.: документи і матеріали. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – 1024 с.
- Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: Документи і матеріали / Упор.: Верстюк В. (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003.

Хрестоматія з історії держави і права : навч. посібник / упоряд.: Чайковський А. С.(кер.) Копиленко О. Л., Кривоніс В. М. [та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

Хрестоматія з історії держави і права України: у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1: 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. – 464 с.

Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т. – К., 1997.

Шабульдо Ф. М. Землі Юго-Западної Русі в складі Великого князівства Литовського. – К. : Наукова думка, 1987. – 183 с.

Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: ХІХ- початок ХХ ст. / НАН України; Інститут історії України. - К., 2005. – 428 с.

Шаповал Ю.І. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті історії. – К.: Генеза, 2001. – 560 с.

Шевчук В. П. Г. Історія української державності : курс лекцій / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко. – К. : Либідь, 1999. – 480 с.

Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець ХVІІІ- початок ХХ століття). - К. : ПЦ "Ризографіка", 2005. – 616 с.

Щербакова О. В. Історія України з середини ХVІІ до кінця ХІХ ст.: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. - Д., 2004. – 175 с.

Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: В 3 т. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 1. – 591 с. – Т. 2. – 560 с. – Т.3. – 316 с.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 3-тє вид., перероблене та розшир. – К.: Критика, 2006. – 584 с.: іл.

Яковенко Н.М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця ХVІІІ століття. – К.: Генеза, 1997. – 380 с.